



Basas



CDEP-T

Conferenza dals directurs
chantunals da l'educaziun publica
da la Svizra tudestga

Impressum

Editura:	Departement d'educaziun, cultura e protecziun da l'ambient dal Grischun
Tar quest document:	Plan d'instrucziun 21 Ediziun dals 15-03-2016
Maletg da la cuverta:	edenwithin/iStock/Thinkstock
Copyright:	Il dretg d'auturas e d'auturs ed ulteriurs dretgs da questa pagina d'internet ha la CDEP-T. Cun chargiar giu cuntegns (texts, maletgs, datotecas) da questa pagina d'internet na vegnan transferids nagins dretgs.
Internet:	gr-r.lehrplan.ch

Cuntegn

Finamiras da furmaziun	2
Chapientscha da l'emprender e da l'instrucziun	5
Cumpetenzas transversalas	13
Furmaziun per in svilup persistent	17
Puncts centrals dal 1. ciclus	24
Puncts centrals dal 2. e 3. ciclus	31

Finamiras da furmaziun

Furmaziun

La furmaziun è in process da svilup avert da l'uman. Ella dura l'entira vita e vegn concepida activamain.

La furmaziun pussibilitescha a la singula persuna d'explorar e da scuvrir ses potenzials en regard spiertal, cultural e pratic e da sviluppar in'atgna identitad s'occupond cun sasezza e cun l'ambient.

La furmaziun permetta da manar sia vita en independenza ed en atgna responsabladad, uschia ch'ins po sa participar e cooperar cun responsabladad ed a moda independenta a la vita en la societad, e quai en regard social, cultural, professional e politic.

Basas legalas

La furmaziun fundamentala da scola è francada en la constituiziun federala. L'artitgel 62 incumbensescha ils chantuns da procurar per in'instrucziun fundamentala sco era per ina scolaziun speziala ch'èn avertas a tut ils uffants. Quest artitgel oblighescha era ils chantuns d'armonisar la durada e las finamiras dals stgalims da furmaziun sco era d'assimilar la vegliadetgna per cumenzar la scola e l'obligaziun d'ir a scola.

La lescha davart las scolas popularas dal chantun Grischun (**lescha da scola**) concretisescha l'incumbensa envers la scola populara conform a las relaziuns en il chantun.

Orientaziun da la scola populara

La scola populara ademplescha sia incumbensa da furmaziun en collavuraziun cun ils geniturs e cun las persunas responsablas per l'educaziun ed als sustegna en lur incumbensa d'educaziun. Sa basond sin ils dretgs fundamentals, sco ch'els èn formulads en la constituiziun federala ed en la lescha davart las scolas popularas dal chantun Grischun (**lescha da scola**), s'orientescha la scola tenor las suandantas valurs:

- Al. 1: Resguardond las atgnadads linguisticas e culturalas da la communitad ch'èn sa svilupadas en il decurs da l'istorgia, sa stenta la scola populara d'educar las scolaras ed ils scolars ad ina tenuta che s'orientescha vi da valurs cristianas, umanisticas e democraticas.
- Al. 2: La scola populara promova l'abiltad da giuditgar, las forzas creativas e la savida dals uffants e dals giuvenils sco er lur prontezza da furnir prestaziuns. En quest connex sustegna ella quels en lur svilup ad atgnas personalitads, tar l'acquisiziun da cumpetenzas socialas sco er sin lur via ad in cumportament cun responsabladad envers lur conumans ed envers l'ambient.
- Al. 3: La scola populara sustegna e cumplettescha l'educaziun en la famiglia.
- Al. 4: En la scola populara s'acquistan e sviluppan tut las scolaras e tut ils scolars enconuschientschas e cumpetenzas fundamentalas che permettan ad ellas ed ad els d'emprender durant lur entira vita e da chattar lur piazza en la societad ed en la vita professionala.
- Al. 5: La furmaziun che vegn intermediada en la scola populara cumpiglia en spezial la tgira e las enconuschientschas da la lingua da scola sco er cumpetenzas fundamentalas d'ulteriuras linguas, da la matematica e da las scienzas natiralas, da las scienzas socialas ed umanas, da la musica, da l'art e da l'art applitgà, dal moviment e da la sanadad.
- Al. 6: La scola populara resguarda ils interess ed ils basegns d'uffants e da giuvenils che han in basegn spezial da promoziun, che han talents extraordinaris e che derivan d'ina lingua estra. (Lescha da scola, art. 2)

La scola sco spazi da concepziun, d'emprender e da viver

Per ils uffants e per ils giuvenils è la scola ina part decisiva da lur mintgadi. En scola fan els experientschas d'emprender e da vita multifaras che sa basan sin enconuschientschas acquistadas ordaifer la scola. La convivenza sociala, la cuminanza e l'instrucziun vegnan concepidas cun la participaziun e cun la responsabladad da tut las persunas involvidas. Las scholaras ed ils scolars emprendan da contribuir en scola lur part conform a lur vegliadetgna e da cooperar sin il nivel da la classa e da la scola. La scola sco lieu da l'emprender social e participativ promova l'abiltad da las scholaras e dals scolars d'entrar en relaziuns, da collavurar e da surpigliar responsabladad per la communitad. Appreziaziun vicendaivla, plaschair da viver e temp liber èn valurs impurtantas.

L'incumbensa centrala da la scola è quella da pussibilitar a las scholaras ed als scolars experientschas che sa refereschan a la cultura ed ad objects e d'intermediar uschia cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas fundamentalas. Las scholaras ed ils scolars vegnan encuraschads, accompagnads e sustegnids en il svilup d'interess persunals, tar l'approfondaziun da duns individuals ed en il svilup da lur personalitad individuala. L'intermediaziun da cumpetenzas ha lieu cun sustegn social e resguarda il stadi da svilup da las scholaras e dals scolars. I vegnan purschidas chaschuns d'emprender che tegnan quint dal different stadi d'emprender e da prestaziun sco era da l'eterogenitad. Tar tut quai vegn promovida e favurizada la prontezza da furnir prestaziuns.

Per ademplier lur incumbensas èn la scola e las persunas d'instrucziun dependentas dal sustegn dals geniturs, da las persunas responsablas per l'educaziun e da las autoritads. La collavuraziun da la scola, dals geniturs e da las persunas responsablas per l'educaziun resulta da la responsabladad cuminaivla per ils uffants e per ils giuvenils. Questa collavuraziun premetta che tuttas duas varts sajan prontas da discurren ina cun l'autra, d'infurmar ina l'autra e da respectar ina l'autra.

Champs

Linguas

Las scholaras ed ils scolars elavuran cumpetenzas linguisticas cumplessivas a bucca ed a scrit. Els daventan abels da communitgar adequatamain en differentas situaziuns resguardond l'adressata u l'adressat. Els s'occupan cun differents texts da diever e litterars e cun products culturalas multifaras. Cun la lingua s'acquistan las scholaras ed ils scolars in instrument fundamental da l'acquisiziun da savida e da cultura, dal barat e da la reflexiun en tut ils champs.

Las scholaras ed ils scolars s'acquistan damai cumpetenzas cumplessivas en la lingua da scola e cumpetenzas fundamentalas en ina segunda lingua naziunala ed en almain in'ulteriura lingua estra.

Matematica

Las scholaras ed ils scolars emprendan d'elavurar e da schliar dumondas e problems matematics. Els emprendan d'enconuscher, da chapir e d'applitgar proceduras da calculaziun e concepts matematics. Els san far reflexiuns abstractas, furmar models, metter en relaziun fatgs. Uschia s'acquistan els enconuschientschas ed instruments ch'els pon duvrar per schliar lezias e pensums en l'instrucziun ed en il mintgadi.

Natira, uman e societad

Las scholaras ed ils scolars s'occupan cun il mund en sias dimensiuns naturalas, tecnicas, istoricas, culturalas, socialas, economicas, eticas e religiusas, e quai mintgamai cun lur agens fenomens e process. Els approfondeschan lur enconuschientschas e lur abiltads, uschia ch'els pon s'orientar en il mund, enclerger il mund meglier e meglier, concepìr activamain il mund ed agir cun responsabladad sin il mund.

Art ed activitads expressivas	S'occupond cun maletgs e products multifars daventan las scolaras ed ils scolar abels da percepir l'ambient ch'ils umans han concepì esteticamain e funcziunalmain e da far part da quest ambient. Els emprendan da transformar atgnas imaginaziuns ed ideas applitgond l'art e da realisar projects, incumbensas e process creativs. Els s'acquistan cumpetenzas esteticas, creativas e tecnicas che permettan ad els da manar il dialog e da s'occupar persunalmain cun cultura ed art.
Chant e musica	Las scolaras ed ils scolaras daventan abels da prender part sin plaun musical dal dialog cultural ed artistic en la societad. Els s'acquistan cumpetenzas musicalas, entran uschia en comunicaziun cun auters umans e sentan - tras las experientschas musicalas e tras l'agen agir musical - ch'els èn integrads en la cuminanza.
Moviment e sport	Las scolaras ed ils scolaras approfundeschan la sensibilitad per lur corp tras experientschas cun moviments multifars ed emprendan da percepir lur corp a moda differenziada. Els perfecziuneschan lur inschigns motorics, sviluppan abilitads sportivas ed amplifitgeschan lur capacitad da prestaziun corporala. Incumbensas da moviment pretensiusas e muments da success sustegnan e promovon il plaschair natiral da sa mover e da giugar dals uffants. Las scolaras ed ils scolaras vesan e sentan l'impurtanza dal moviment per il bainesser e per la sanadad.

Moduls

Medias ed informatica	Las scolaras ed ils scolaras sviluppan enconuschientschas ed abilitads fundamentalas che permettan da duvrar e d'applitgar las medias e l'informatica a moda cumpetenta ed adequata e cun responsabladad sociala.
Orientaziun professiunala	Las scolaras ed ils scolaras s'occupan cun lur avegnir persunal e professiunal. Els elavuran las premissas per tscherner e per realisar lur finamira da furmaziun e da professiun.

Cumpetenzas transversalas e furmaziun per in svilup persistent

Cumpetenzas transversalas	Ultra da l'acquist da las cumpetenzas dal rom en ils champs ed en ils moduls vegnan era svilupadas cumpetenzas transversalas. En tut ils champs e moduls e durant l'entir temp da scola s'acquistan las scolaras ed ils scolaras abilitads persunalas, socialas e metodicas ch'èn centralas per dumagnar incumbensas da different gener en divers secturs da la vita. Els emprendan da far ponderaziuns davart sasezs, da dumagnar a moda pli e pli independenta il mintgadi da scola e lur employer, da lavurar vi da l'atgna abilitad d'employer, da perseguitar atgnas finamiras e valurs e da reflectar davart quellas. Els s'acquistan abilitads socialas e comunicativas ed emprendan da lavurar ensemen cun auters uffants, da schliar conflicts e d'ir enturn cun la diversitad. Els s'acquistan cumpetenzas linguisticas cumplessivas, emprendan d'ir enturn adequatamain cun infurmaziuns e sviluppan abilitads da schliar problems.
Furmaziun per in svilup persistent	Las scolaras ed ils scolaras sa fatschentan cun la complexitad dal mund e cun ils svilups economics, ecologics e socials da tal. Els chapeschan entretschaments e connexs e daventan abels da prender part da la concepziun persistente dal futur.

Chapientscha da l'emprender e da l'instrucziun

Introducziun

Chapientscha da la furmaziun, da l'emprender e da l'instrucziun en il Plan d'instrucziun 21

Entant ch'ils plans d'instrucziun describevan durant in lung temp, tge cuntegns che las personas d'instrucziun duajan instruir, describa il Plan d'instrucziun 21, tge che las scolaras ed ils scolars duain savair a la fin dals ciclus d'instrucziun. Quai succeda cun formular cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas che las scolaras ed ils scolars s'acquistan en ils differents champs. L'orientaziun a las cumpetenzas, ch'è la basa dal Plan d'instrucziun, resguarda aspects centrals d'ina chapientscha actuala da la furmaziun e da l'emprender. Tenor quai signifitga la furmaziun da scola - en spezial sin ils stgalim da la scola populara - l'acquisiziun permanenta da savida e d'abilitads cun il sustegn da las personas d'instrucziun e dals meds d'instrucziun. Uschia restan la dimensiun culturala da savida e da furmaziun dal rom aspects centrals era en il Plan d'instrucziun 21. La savida sco cumpetenza vegn chapida en in senn vast: sco savida disponibla che po vegnir duvrada directamain, sco savida da reflexiun e sco savida d'orientaziun. L'idea da l'orientaziun a las cumpetenzas, ch'è la basa dal Plan d'instrucziun, na vul betg dir ch'ins s'allontaneschia d'ina furmaziun da savida da roms e d'ina furmaziun da cultura cun ina chapientscha profunda. Il cuntrari, questa idea signifitga da rinforzar e consolidar la savida tras ina chapientscha da la furmaziun che s'orientescha a l'enclegientscha, a l'applicaziun da savida ed a las abilitads.

En quest chapitel vegn preschentada l'impurtanza da l'orientaziun a las cumpetenzas en vista a l'instrucziun ed a la chapientscha da l'emprender en tut ils champs. Ulteriusas infurmaziuns davart la chapientscha da la furmaziun e da l'instrucziun areguard ils roms e la didactica dal rom sa chattan en ils plans d'instrucziun dals roms.

Orientaziun a standards da furmaziun

Ilis onns passads èn standards da furmaziun daventads internaziunalmain pli e pli impurtants sco noziun directiva per la communicaziun en connex cun finamiras da l'emprender e da furmaziun. Standards da furmaziun - ch'èn vegnids svilupps en Svizra per ils roms tudestg, linguas estras, matematica e scienzas natiralas - concretiseschan l'incumbensa da furmaziun da la scola. Els descrivan las cumpetenzas fundamentalas che uschè bleras scolaras e scolars sco pussaivel duain cuntanscher fin la fin d'in ciclus. Dals standards da furmaziun vegni spetgà ch'els servian a segirar la qualitat dals fatgs da furmaziun. Sco marcas d'orientaziun per guardar, sche las finamiras da scola èn vegnidas adimplidas, descrivan els finamiras essenzialas per l'instruir e l'emprender en las classas. Sche las scolaras ed ils scolars cuntanschan ils resultats spetgads da l'emprender, è d'ina vart d'in interess per las scolaras ed ils scolars sco era per las personas d'instrucziun en il senn d'ina analisa individuala da la situaziun. La controlla, sch'ils standards da furmaziun èn vegnids cuntanschids, è da l'autra vart en l'interess da sviluppar vinavant ils systems da furmaziun chantunals en il rom d'in monitoring naziunal da la furmaziun.

Finamiras da l'instrucziun e cumpetenzas

Tras l'orientaziun a cumpetenzas cuntegna il Plan d'instrucziun 21 dapli che mo la formulaziun da prescripziuns areguard il cuntegn da la materia. Tras quai che las finamiras da l'instrucziun èn descrittas en furma da cumpetenzas, vegnan cuntegns culturals colliads cun abilitads ed inschigns dal rom e transversals ch'èn d'acquistar en quest connex; la savida e las abilitads, las cumpetenzas dal rom e las cumpetenzas personalas, socialas e metodicas vegnan cumbinadas ina cun l'autra. En il focus vegnan uschia era mess ils process d'acquisiziun, d'emprender e da schliar problems che las scolaras ed ils scolars dovran per acquistar las cumpetenzas. Sut quest aspect po l'orientaziun a cumpetenzas vegnir considerata sco furma extendida da l'orientaziun a la furmaziun ed a las finamiras d'instrucziun, che cumpiglia finamiras e strategias dal rom, ma era finamiras e strategias orientadas als process. Tras ella sa spostan ils accents da la moda da contemplar l'instrucziun e l'emprender. Ilis tratgs fundamentals da quest spustament dals accents e lur impurtanza per l'intermediaziun e l'acquisiziun da cumpetenzas e per

la concepziun da l'instrucziun vegnan skizzads qua sutvart.

Orientaziun a competenzas

Fassetas da competenzas

Tras l'orientaziun a competenzas vegn il sguard drizzà sin la dumonda, tge savida e tge abilitads ed inschigns che las scholaras ed ils scolars duain acquistar cun tge qualitat en ils champs. L'orientaziun a competenzas en il Plan d'instrucziun 21 sa basa tranter auter sin las explicaziuns da Franz E. Weinert. Tenor el cumpiglian competenzas pliras fassetas che sa refereschan al cuntegn ed als process: abilitads, inschigns e savida, ma era prontezzas, posiziuns e tenutas. Tras questas ultimas na vegnan betg mo tematisadas virtids che stattan en in connex cultural (sco in cumportament respectus, reflectar arguments ed opiniuns a moda critica, respectar ils umans e la natira e.u.v.), mabain cunzunt era aspects da l'emprender en atgna responsabladad, da la cooperaziun, da la motivaziun e da la prontezza da furnir prestaziuns.

Ina scolara u in scolar è per exempel cumpetent en in champ, sch'ella u el:

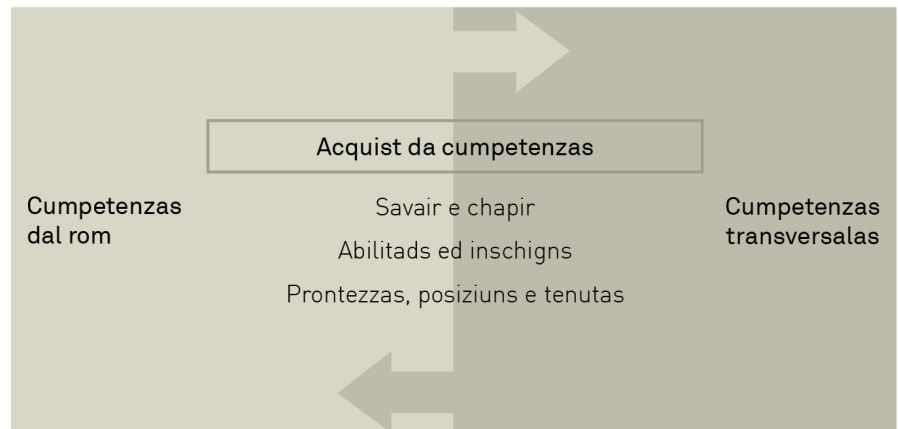
- revegn a savida existenta u sa procura la savida necessaria;
- chapescha noziuns specificas centralas e connexs, sa exprimer quels linguisticamain e sa applitgar quels en lezias e pensums;
- dispona d'abilitads e d'inschigns per schliar problems e per dumagnar lezias e pensums impurtants per il rom (che sa refereschan a la percepziun, a la chapientscha u al giudicament, ch'èn da natira concepziunala, estetica, tecnica ...);
- planisescha ses agir sa referind a la chaussa e s'orientond a las finamiras, prenda decisiuns d'execuziun adequatas per ses agir, mussa disciplina da sasez e perseveranza;
- tira a niz activamain e cun atgna motivaziun chaschuns d'emprender, proceda metodicamain ed applitgescha strategias d'emprender;
- è abel d'applitgar sias competenzas era en furmas variablas da la collavuraziun cun auters.

Cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas

Las fassetas pertutgan tant las cumpetenzas dal rom sco era las cumpetenzas transversalas. Las cumpetenzas dal rom descrivan la savida specifica dal rom sco era las abilitads ed ils inschigns respectivs. Cun las cumpetenzas transversalas èn manegiadas la savida e las abilitads che giogan - sur ils champs ora - ina rolla impurtanta per l'emprender en scola ed ordaifer la scola. Ellas cumpiglian cumpetenzas persunalas, socialas e metodicas. A lur svilup èn participads tut ils champs, mintgamaì cun lur cuntegns specifics, cun lur access als roms, cun lur modas da proceder e cun lur perspectives dal mund. Sa fatschentond cun objects d'emprender variabls e schliand problems na s'acquistan las scholaras ed ils scolars betg mo ina savida impurtanta per il rom, mabain fan era experientschas d'emprender e s'acquistan la savida da metodos e da strategias che sa lascha transponer sin novs connexs d'emprender e sin novas pretensiuns. Sa fatschentar pli profundamain cun cuntegns dals roms signifitga pia adina era in emprender che va pli lunsch ch'il cuntegn dal rom specific, da medema maniera sco che mintga emprender dal rom specific pretensius è dependent da cumpetenzas transversalas da las scholaras e dals scolars. L'interacziun tranter cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas funcziuna dentant mo, sch'era la promoziun da cumpetenzas transversalas survegn - sper u cun il svilup da las cumpetenzas dal rom - ina piazza fixa ed impurtanta en la lavur d'instrucziun quotidiana.

En la survista po la chapientscha da l'orientaziun a competenzas e da sia interacziun vegnir preschentada sco suonda:

Illustraziun 1: Acquist da cumpetenzas



(Guardar era *Basas*, chapitel *Cumpetenzas transversalas*.)

Acquist cumulativ da cumpetenzas

Cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas impurtantas na sa laschan betg acquistar a curta vista en ina singula unitad d'instrucziun. Ellas pretendan in'elavuraziun cuntinuada a pli lunga vista en il senn da l'emprender cumulativ. Quai premetta ch'i vegnia planisà a lunga vista ed observà en l'instrucziun, sche las finamiras vegnan cuntanschidas.

Sa fatschentond activamain cun cuntegns didactics, e sustegnids da las personas d'instrucziun e dals meds d'instrucziun, s'acquistan las scolaras ed ils scolars savida, abilitads ed inschigns sin differents plauns e nivels da qualitat: Quai va da la savida da fatgs sur il chapir, l'analisar ed il structurar infurmaziuns fin al schliar problems ed a l'applitgar la savida acquistada en novs connexs.

Pir cur ch'i vegnan purschidas a las scolaras ed als scolars numerusas chaschuns d'emprender sumegliantas en connex tematics variabls, cun in grad da complexitad different e cun accents alternants, s'acquistan els la savida ch'els pon duvrar en differents lieus e svilupper els las cumpetenzas respectivas. Co che las personas d'instrucziun pon sustegnair - cun instruir e cun accompagnar l'emprender - las scolaras ed ils scolars en lur acquist cumulativ da savida e da cumpetenzas a lunga vista, vegn descrit qua sutvart.

Instrucziun orientada a cumpetenzas: ina sfida didactica

Instruir a moda orientada a las cumpetenzas vul dir tscherner cuntegns ed objects specifics e concepir quels sco chaschuns d'emprender, uschia che las cumpetenzas giavischadas pon vegnir acquistadas e consolidadas. Sin basa dal Plan d'instrucziun e dals meds d'instrucziun ponderescha la persona d'instrucziun sco actura centrala, tge finamiras da savida e d'abilitads che sa laschan elavurar en l'instrucziun sin tge nivel a maun da tge cuntegns dal rom e da tge temas. Sin fundament da quai concepescha ella ambients d'emprender ed unitads d'instrucziun che permettun a las scolaras ed als scolars d'acquistar las cumpetenzas relevantas. En quest connex resguarda ella fermamain las premissas en la classa u en la gruppa d'emprender. Meds d'instrucziun e medias didacticas da buna qualitat, incumbensas e cuntegns substanzials cun ina buna didactica dal rom, metodas variabls d'instruir e d'emprender, inclusiv l'instrucziun ed il sustegn d'emprender, èn la basa per planisar e realisar ina tala instrucziun.

Instruir a moda orientada a las cumpetenzas vul dir pensar - sur las prescripziuns da la materia ora - explicitamain a las structures da savida ed a las abilitads che vegnan perscrutadas u che sa laschan svilupper, consolidar u applitgar a maun d'in cuntegn, d'ina incumbensa. L'instrucziun orientada a las cumpetenzas cumenza cun la planisaziun da l'instrucziun e finescha en il cas ideal cun l'evaluaziun, sche las scolaras ed ils scolars han era effectivamain acquistà las reflexiuns spiertalas, las noziuns e las abilitads prendidas en mira.

Ambients d'emprender ed unitads d'instrucziun structuradas

Ambients d'emprender ed unitads d'instrucziun consistan d'ina purschida structurada da temas, incumbensas, objects, metodas, furmas socialas, agids d'emprender e purschidas da sustegn ch'èn impurtantas per il rom e ch'èn accordads cun las finamiras respectivas u cun las cumpetenzas che duain vegnir acquistadas. Els resguardan la savida preliminar da las scolaras e dals scolars. Lur cuntegn e lur realisaziun metodica didactica èn accordads cun las premissas d'emprender e cun il stadi d'emprender da las scolaras e dals scolars. Las scolaras ed ils scolars survegnan uschia la chaschun da profitar - tut tenor lur pussaivladads - da l'arranschament da l'ambient d'emprender.

En il cas ideal porschan ambients d'emprender structurads chaschuns d'emprender multifaras, sustegnidas da las persunas d'instrucziun e dals meds d'instrucziun, per acquistar e consolidar singulas, per il pli dentant differentas fassetas d'ina u da pliras cumpetenzas e per trair a niz quellas en situaziuns d'applicaziun. Tras lur orientaziun a l'occupaziun activa cun objects ed incumbensas vegnan exercitads ed incitads tar las scolaras ed ils scolars process da lavurar e da pensar receptivs e concepziunals multifars.

Incumbensas substanzialas impurtantas per il rom

Incumbensas ed incaricas d'emprender cun in cuntegn attractiv e cun ina buna metodica èn ils elements da structuraziun centrals da la didactica dal rom per ils ambients d'emprender, ed ellas furman pia la pitga principala d'ina buna instrucziun. Ellas èn funtaunas da motivaziun e puncts da partenza per las scolaras ed ils scolars per sa deditgar a temas ed ad objects dal rom. Las incumbensas vegnan coordinadas cun las finamiras persequitadas en l'instrucziun. Ellas ston porscher la chaschun da colliar l'emprender tenor roms cun l'emprender transversal e pon per exempel esser concepidas sco incumbensas d'access, da scuverta, da perfecziunament, d'approfondaziun da sistematisaziun d'exercizi u da transfer.

Bunas incumbensas orientadas a las cumpetenzas èn incumbensas substanzialas impurtantas per il rom. Ellas represchentan ideas centralas dals roms e mainan l'egliada sin quels concepts, connexs, process, inschigns e tenutas che caracteriseschan il cuntegn da furmaziun dals roms e che permettian d'acquistar las cumpetenzas dals roms e las cumpetenzas transversalas descrittas en ils plans d'instrucziun dals roms. Ellas cuntegnan dumondas e problems pretensius, dentant betg memia pretensius, che activeschan il pensar e dattan impuls d'agir. Ellas pledentan scolaras e scolars pli debels e pli fermes e favuriseschan vias d'emprender e d'elavuraziun individualas sin differents nivels da prestaziun e cun differents grads d'interess (incumbensas stretgas, mez avertas ed avertas). Ellas sveglian interess e motivaziun (p.ex. tras la vischinanza cun il mintgadi tras il caracter illustrativ u ludic) e pussibiliteschan a las scolaras ed als scolars da reflectar davart connexs tematics sco era davart lur agen emprender e lur moda da schliar problems. Tut tenor la situaziun dattan ellas impuls per process da comunicaziun e da cooperaziun e laschan spazi per emprender in da l'auter ed in cun l'auter.

Diversidad da metodas e sustegn d'emprender

Diversas metodas d'instrucziun en cumbinaziun cun furmas adattadas al sustegn d'emprender permettian a las persunas d'instrucziun da s'occupar cun las premissas e cun ils basegns eterogens da las scolaras e dals scolars sco era cun la cumposiziun da la classa u da la gruppa d'emprender. Tut tenor las finamiras da l'instrucziun varieschan ellas las furmas d'instruir e d'emprender, ils musters d'inscenaziun e l'andament da l'instrucziun.

Arranschaments d'instrucziun variabls permettian da differenziar process d'emprender sur las furmas socialas e d'interacziun e sur il grad d'influenza u d'indipendenza che vegn pussibilità uschia. Exempels da furmas d'instrucziun, a las qualas po vegnir attribui in grond potenzial per in emprender che cuntanscha las finamiras, premess che las incumbensas, l'instrucziun ed il sustegn accompagnant hajan ina buna qualitat, èn l'instrucziun frontala da la classa, la lavur da plan, furmas da l'emprender cooperativ, l'emprender scuvert, l'emprender orientà a problems ed a projects, il manar diaris d'emprender, l'integracziun d'elements ludics

en ils ambients d'emprender, ma era l'utilisaziun da medias da la didactica dal rom e da lieus d'emprender ordaifer la scola.

Caracteristicas da la qualidad didactica

En cumbinaziun cun in'applicaziun variabla e differenzianta da metodos e da furmas socialas èn cunzunt las suandantas caracteristicas da la qualidad didactica ina contribuziun per in'instrucziun efficazia orientada a las cumpetenzas:

- impurtanza dals cuntegns da l'instrucziun e da las incumbensas d'emprender per il rom e per il mintgadi;
- qualidad dals meds d'instrucziun, da las medias d'emprender e da savida;
- sustegn tras las persunas d'instrucziun;
- trasparenza da finamiras e d'aspectativas da furmaziun per las scolaras ed ils scolaras en l'instrucziun;
- clerezza, chapaivladad e structuraziun dals cuntegns ch'èn d'emprender;
- activaziun cognitiva da las scolaras e dals scolaras;
- consolidar l'emprender ed exercitar a moda intelligenta;
- management effizient da la classa per crear in ambient d'emprender cun paucs disturbis, en il qual il temp d'emprender po vegnir nizzegià a moda efficazia;
- clima da scola e da classa positiv;
- atmosfera da lavur respectusa che promova l'emprender, cun ina cultura da comunicaziun, da feedback e da sbugls correspundenta;
- manar discurs en furma da dialog;
- abilitads diagnosticas e sustegn personalisà tras las persunas d'instrucziun;
- promoziun da l'indipendenza e da strategias d'emprender.

Ir enturn cun l'eterogenitad

L'eterogenitad vegn chapida qua sco descripziun da las differenzas e da la diversitad entaifer gruppas d'emprender en scola, en spezial a maun da la vegliadetgna, schlattaina, prestaziun, lingua e derivanza. D'acceptar l'eterogenitad sco fatg d'ina scola populara integrativa vul dir pussibilitar ed accompagnar cun cleras finamiras vias d'emprender individualas tras purschidas d'instrucziun differenziantas. I dovra purschidas e mesiras da differenziaziun multifaras per tegnair quint uschè bain sco pussaivel da las differenzas en gruppas d'emprender eterogenas. Las persunas d'instrucziun adattan l'instrucziun a las differentas premissas da las scolaras e dals scolaras, cun la finamira da pussibilitar progress d'emprender sche pussaivel a tut las scolaras e tut ils scolaras. Premissas èn en quest connex savens incumbensas differenziadas (tenor prestaziuns), che correspundan al stadi da svilup e d'emprender (da scolaras e scolaras u da gruppas da scolaras e scolaras). Latiers tutgan plinavant furmas adattadas a l'instrucziun sco era dal sustegn d'emprender specific ed orientà als process. Flexibilitad en l'organisaziun da las gruppas d'emprender e dal temp d'instrucziun, materialias d'instrucziun adattadas cun incumbensas differenziantas sco era in'individualisaziun dal sustegn d'emprender ch'è pussaivla en il rom dals contexts da scola e da las resursas - tut quai serve a l'instrucziun en gruppas d'emprender eterogenas.

Promoziun da la cumpetenza linguistica sco incumbensa da tut ils champs

La promoziun da la cumpetenza linguistica en tut ils champs è ina clav decisiva per il success en scola. La lingua è in instrument fundamental da l'acquisiziun da savida e da cultura, dal barat e da la reflexiun. Imaginaziuns e noziuns d'objects e da situaziuns sa sviluppan cun la lingua ed en la lingua. Pervia da quai sto l'instrucziun dal rom adina era esser in zic instrucziun linguistica. En l'instrucziun dal rom emprendan las scolaras ed ils scolaras novas noziuns ch'els s'acquistan sco elements da savida e ch'amplifitgeschan a medem temp lur cumpetenza linguistica. In pensar abstract cler ed in'expressiun clera a bucca tutgan ensemen. Perquai che las scolaras ed ils scolaras disponan da premissas linguisticas eterogenas pervia da lur lingua da derivanza, da lur ambient linguistic u da lur differents interess, èsi necessari da promover e d'amplifitgar cun cleras finamiras il vocabulari e l'expressiun linguistica durant ils ciclus ed entaifer ils champs. En tut ils champs survegnan las scolaras ed ils scolaras l'ocasiun da discurren, leger e scriver davart percepziuns, experientschas e cuntegns d'emprender e d'amplifitgar lur

competenza linguistica generala e specifica.

Promover cumpetenzas linguisticas e strategias cun cleras finamiras serva cunzunt a la chapientscha da texts da diever. Entant che las basas per chapir texts vegnan messas en l'emprima lingua, emprendan las scolaras ed ils scolars en spezial en NUS, co ch'els pon chattar infurmaziuns impurtantas en texts da diever e metter questas infurmaziuns en connex ina cun l'autra. Analogamain vegnan exercitadas, applitgadas ed amplifitgadas cumpetenzas e strategias linguisticas en mintga instrucziun dal rom.

Persunas d'instrucziun

Era en in'instrucziun che s'orientescha a l'acquist da cumpetenzas dal rom e da cumpetenzas transversalas han las persunas d'instrucziun ina rolla absolutamain centrala. Per l'ina concepeschan ellas ambients d'emprender ed unitads d'instrucziun substanzialas cun metodas variadas; per l'autra mainan ellas la classa e sustegnan las scolaras ed ils scolars en lur emprender sin basa da la pedagogia e da la didactica dal rom. Las persunas d'instrucziun mainan la classa a moda sensibla e sustegnan l'emprender uschè individualmain sco pussaivel. Uschia procuran ellas che - sche pussaivel - tut las scolaras e tut ils scolars pon sviluppar cumpetenzas tenor lur premissas e pussaivladads. En quest connex ha ina relaziun tranter la persuna d'instrucziun e l'uffant, che sa basa sin affecziun persunala, respect vicendaivel e confidenza, in'impurtanza fundamentala. Sco premissa na disponan las persunas d'instrucziun betg mo d'enconuschientschas specificas dals cuntegns d'emprender ch'èn d'acquistar, mabain era da cumpetenzas pedagogicas-didacticas sco era d'abilitads diagnosticas. Ellas èn prontas da collavurar en scola e surpiglian - era ordaifer l'instrucziun da la classa - incumbensas en la concepziun pedagogica da la vita da scola.

Scolaras e scolars

Tras quai che l'instrucziun s'orientescha a l'acquist da cumpetenzas dal rom e da cumpetenzas transversalas, vegn promovida l'abilitad da las scolaras e dals scolars da concepir independentamain lur emprender e da surpigliar pli e pli responsabladad per lur emprender. Tras il svilup d'in repertori da strategias d'emprender e da l'abilitad da reflectar lur emprender vesan las scolaras ed ils scolars en il cas ideal ch'els daventan pli e pli cumpetents ed abels d'agir (atgna efficacitad) en in ambient d'emprender cun ina temprera cooperativa e cun in sustegn positiv. Quai è la basa per sa participar a moda interessada e motivada a l'instrucziun. Ma la purschida da l'instrucziun vegn savens nizzegiada da las scolaras e dals scolars a moda fitg differenta. Influenzà è quai tras la derivanza sociala dals uffants, tras la basa da la furmaziun da las famiglias e tras l'ambient social da la scola e dals uffants da la medema vegliadetgna. En quest connex èsi impurtant che las scolaras ed ils scolars (ma era lur geniturs e las persunas responsablas per lur educaziun) enconuschian las finamiras e las pretensiuns che vegnan fatgas envers ellas. Sco umans giuvens ch'èn responsabels pli e pli fitg sezs per lur emprender, duain els savair e chapir tge cumpetenzas che vegnan spetgadas dad els a la fin d'ina fasa d'instrucziun u d'in ciclus d'emprender.

Collavuraziun cun ils geniturs e cun las persunas responsablas per l'educaziun

Entant ch'ils geniturs e las persunas cun la pussanza dals geniturs èn responsabels per l'educaziun en il senn pli stretg, surpiglian las persunas d'instrucziun la responsabladad per la furmaziun da scola. Tras la responsabladad cuminaivla resulta la necessitad da collavurar. Las persunas d'instrucziun orienteschan ils geniturs e las persunas responsablas per l'educaziun davart las finamiras ed ils princips da manar la scola e d'instruir. En tsherts muments discutan ellas cun ils singuls geniturs e cun las singulas persunas responsablas per l'educaziun las observaziuns vicendaivlas davart il svilup e davart il stadi d'emprender da l'uffant. En cas da problems speziels vegnan tshertgadas cuminaivlamain soluziuns. Ils uffants vegnan integrad a moda adequata en la collavuraziun.

Giudicament

Da l'orientaziun a las cumpetenzas na resultan betg mo novs accents areguard la consideraziun da l'emprender e da l'instrucziun, mabain era areguard il feedback ed il giudicament dals process d'emprender e da las prestaziuns da la scolara u dal scolar. L'instrucziun orientada a las cumpetenzas cumpiglia perquai era ina cultura da feedback che tracta la dumonda, sche las finamiras da cumpetenza èn vegnidas cuntanschidas. Feedbacks constructivs a las scolaras ed als scolars èn in tratg central da la qualidad da l'instrucziun e promovon l'emprender e l'acquist da cumpetenzas. A medem temp è il giudicament en scola la basa per la qualificaziun da las scolaras e dals scolars e serve a la selezziun. Perquai stoi vegnir giuditgà conscienzusamain e cun responsabladad.

Giudicament formativ (che accumpogna il process)

En l'instrucziun survegnan las scolaras ed ils scolars feedbacks encuraschants e constructivs ch'èn per els in sustegn tar l'acquist da cumpetenzas ed en lur process d'emprender. Quests feedbacks formativs duain dar infurmaziuns a las singulas scolaras ed als singuls scolars, resguardar aspects da l'autogiudicament e da l'emprender en la gruppa e cuntagnair infurmaziuns promoventas per cuntinuar cun la lavur. Uschia vegn rendì transparent a las scolaras ed als scolars lur cumportament d'emprender individual e cooperativ. Els survegnan infurmaziuns davart lur savida e lur abilitads acquistadas, lur progress d'emprender e lur largias existentas u difficultads futuras.

Per pudair sustegnair individualmain las scolaras ed ils scolars sin lur via a la cumpetenza, ston las personas d'instrucziun avair d'ina vart savida ed abilitads dal rom e da la didactica dal rom, da l'autra vart inschign diagnostic. Per giuditgar il stadi d'emprender da las scolaras e dals scolars appartegna perquai la savida davart il proxim stgalim da cumpetenza al svilup da las cumpetenzas ed al process d'emprender. La persuna d'instrucziun nizzegia ils success e las difficultads che sa preschentan per far adattaziuns en l'instrucziun e concepescha correspondentamain ses agir didactic.

Tar il giudicament formativ tutga il giudicament dal stadi d'emprender da la singula scolara u dal singul scolar e l'observaziun dals progress e dals problems en il process d'emprender individual. Il giudicament formativ cumpiglia cumpetenzas dal rom e cumpetenzas persunalas, socialas e metodicas. El sa basa sin differentas funtaunas d'infurmaziun, per exempel clausuras e controllas d'emprender, portfolios, acts e cumportaments observabels. Il giudicament formativ vegn mess en relaziun cun l'autogiudicament da las scolaras e dals scolars. El s'orientescha al stadi da svilup e d'emprender da las scolaras e dals scolars e metta quel en relaziun cun ils stgalims da cumpetenza dal Plan d'instrucziun (norma da referenza individuala ed orientada al Plan d'instrucziun). In giudicament formativ chapì uschia, che resguarda era la qualidad da process e da strategias d'emprender, gida a sviluppar in giudicament realistic da sasez ch'è orientà a las atgnas pussaivladads da svilup.

Giudicament summativ (che terminescha il process, che tira bilantscha)

Il giudicament summativ drizza l'egliada sin il stadi d'emprender da la scolara u dal scolar suenter ina perioda pli lunga (unitad d'emprender, semester, onn da scola e ciclus) e tira bilantscha davart las cumpetenzas acquistadas. Il giudicament summativ s'orientescha a las finamiras dal Plan d'instrucziun e da l'instrucziun. Ensemen cun elements dal giudicament formativ èn ils resultats dal giudicament summativ l'object da discurs cun ils geniturs e vegnan preschentads en l'attestat.

Las prescripziuns formalas per ils discurs cun ils geniturs, per las proceduras da giudicament e per ils attestats vegnan regladas en las directivas concernent ils attestats e la promoziun e n'èn betg part dal Plan d'instrucziun.

Giudicament prognostic

Il giudicament prognostic è impurtant per decisiuns da carriera (promoziun, selezziun, tscherna da la professiun e da la scola). El dumonda, sche las premissas èn dadas per sa participar cun success ad ina proxima etappa da la carriera da

formaziun. El sa basa sin resultats dal giudicament summativ e resguarda - en il senn d'in giudicament cumplessiv - elements dal giudicament formativ, competenzas transversalas sco era ulteriuras dimensiuns da la personalitad.

Las proceduras da promoziun e d'admissiun vegnan regladas en la lescha davart las scolas popularas dal chantun Grischun (**lescha da scola**), en l'ordinaziun tar la lescha da scola (**ordinaziun da scola**) ed en las directivas concernent ils attestats e la promoziun e n'èn betg part dal Plan d'instrucziun.

Cumpetenzas transversalas

Introducziun

Cumpetenzas personalas, socialas e metodicas

Cumpetenzas transversalas èn centralas per dumagnar la vita cun success. Il Plan d'instrucziun 21 differenziescha tranter cumpetenzas personalas, socialas e metodicas; ellas èn orientadas al context da scola. Las singulas cumpetenzas personalas, socialas e metodicas na sa laschan strusch cunfinar strictamain ina da l'autra, mabain sa cruschadas ina cun l'autra.

Illustraziun 2: Cumpetenzas personalas, socialas e metodicas e lur cruschadas



Promoziun en scola

La furma da las cumpetenzas personalas e socialas, in pau main da las cumpetenzas metodicas, vegn determinada per gronda part da l'ambient famigliar e da l'ulteriur ambient social dals uffants e giuvenils. En il context da scola vegnan ellas svilupadas e furmadas vinavant.

Per l'ina vegnan promovidas ed extendidas las cumpetenzas transversalas en la vita cuminaivla dal mintgadi en scola. Per l'autra porscha l'instrucziun la chaschun da lavurar vi da cumpetenzas transversalas. Quai cun s'occupar pli profundamain cun cuntregns dals roms. Tut tenor l'incumbensa, la finamira e las premissas da las scolaras e dals scolars gidan differentas cumpetenzas personalas, socialas e metodicas a schliar in'incumbensa. Igl è ina da las incaricas liantas da las personas d'instrucziun da sviluppar e da promover las cumpetenzas dal rom e las cumpetenzas transversalas en tuts trais ciclus ed en tut ils champs. Las cumpetenzas transversalas èn ina contribuziun a la furmaziun per in svilup persistent. (Guardar era *Basas*, chapitel *Furmaziun per in svilup persistent*.)

Cumpetenzas da las scolaras e dals scolars

Las scolaras ed ils scolars lavuran durant lur entir temp da scola vi da las cumpetenzas transversalas. Intginas da las cumpetenzas descrittas qua sutvart cuntanschan els en il decurs dal temp da scola. Per autras cumpetenzas metta la scola mo ina basa. Vi da questas cumpetenzas stoi vegnir lavurà era anc suenter il temp scola.

Integraziun en il Plan d'instrucziun 21

En ils champs e moduls vegnan fixads differentes accents per l'elavuraziun da las cumpetenzas personalas, socialas e metodicas. Quests puncts centralis vegnan preschentads en ils chapitels introductivs dal plan d'instrucziun respectiv dal rom e dal modul. Els vegnan tematisads en ils svilupps da las cumpetenzas e colliads cun l'emprender dal rom.

Cumpetenzas persunalas (autoreflexiun, autonomia ed independenza)

Autoreflexiun:

Enconuscher e nizzegiar las atgnas resursas

Las scolaras ed ils scolars ...

- san percepir agens sentiments ed exprimer quels tut tenor la situaziun.
- san percepir e formular lur interess e basegns.
- san stimar fermezzas e deblezzas da lur cumportament d'emprender e da lur cumportament social.
- san revegnir a lur fermezzas e san far diever da quellas cun cleras finamiras.
- san analisar sbagls e reflectar davart soluziuns alternativas.
- san guardar enavos sin vias d'emprender, san describer e giuditgar quellas.
- san cumparegliar atgnas valitaziuns ed agens giudicaments cun valitaziuns e giudicaments externs e trair conclusiuns or da quai (judicament da sasezs e d'auters).
- san realisar conclusiuns tratgas or da giudicaments da sasezs e d'auters.

Independenza:

Dumagnar a moda pli e pli independenta il mintgadi da scola ed ils process d'emprender, sviluppar perseveranza

Las scolaras ed ils scolars ...

- san s'arranschar en novas situaziuns nunusitadas.
- san acceptar novas sfidas ed ir enturn a moda constructiva cun talas.
- san ir per sustegn ed agid en cas da basegn.
- san endrizzar ina piazza da lavur adattada, organisar l'agen emprender, parter en il temp e sche necessari far pausas.
- san sa concentrar sin in'incumbensa e lavurar cun perseveranza e disciplina vi da tala.
- san liquidar las lezias ed ils pensums en atgna responsabladad e sa preparar per controllas d'emprender.
- san liquidar lavurs survegnidas a moda conscienziusa e fidada ed entaifer il termin.
- san applitgar strategias per terminar in'incumbensa era en cas da resistenzas e d'obstachels.

Independenza:

Persequitar atgnas finamiras e valurs e reflectar davart quellas

Las scolaras ed ils scolars ...

- san daventar conscients da las atgnas opiniuns e persvasiuns (p.ex. davart las rollas da las schlattainas) e communitgar quellas.
- san metter en dumonda tant las atgnas opiniuns e persvasiuns sco era quellas d'auters en vista ad arguments ch'èn la basa da talas (fatgs, interess, valurs).
- san cumparegliar arguments in cun l'auter e surpigliar in agen puntg da vista.
- san preschentar a moda credibla e chapibla ils arguments per l'agen puntg da vista.
- san midar in puntg da vista vertent sin basa da novas conclusiuns; san tshertgar alternativas u novas vias en discussiuns.
- san surpigliar e represchentar in agen puntg da vista, era sche quel stat en cuntradiziun cun las opiniuns / aspectativas predominantas.

Cumpetenzas socialas (abilitad da manar in dialog, abilitad da cooperar, abilitad da schliar conflicts e savair ir enturn cun diversidad)

<p>Abilitad da manar in dialog ed abilitad da cooperar: Sa barattar cun umans, collavurar</p>	<p>Las scolaras ed ils scolars ...</p> <ul style="list-style-type: none"> • san sa participar activamain ed en il dialog a la collavuraziun cun auters. • san tadar attentamain e san percepir ed integrar opiniuns e puntgs da vista d'auters. • san negoziar cuvegna ed observar reglas en la gruppa ed en classa u en in cussegl da scolars. • san respectar las opiniuns ed ils puntgs da vista d'auters e resguardar tals en il dialog. • san - tut tenor la situaziun - remetter u far valair agens interess en la gruppa a favur da l'adempliment da las finamiras. • san planisar lavurs en gruppa. • san applitgar differentas furmas da lavur en gruppa.
<p>Abilitad da schliar conflicts: Denominar conflicts, tschertgar propostas da soluziun, schliar conflicts</p>	<p>Las scolaras ed ils scolars ...</p> <ul style="list-style-type: none"> • san communitgar a moda objectiva ed orientada a las finamiras, applitgar reglas da discussiun e tematisar directamain conflicts. • san sa metter en la situaziun d'in auter e daventar conscients da quai che l'auter pensa e senta. • san communitgar critica a moda adequata, clera e curtaschavla e colliar la critica cun propostas constructivas. • san acceptar critica e metter en dumonda l'atgna posiziun. • san applitgar furmas e proceduras da l'elavuraziun constructiva da conflicts. • san tschertgar in consens en ina situaziun da conflict e renconuscher quest consens. • san supportar situaziuns da conflict betg schliablas e tschertgar novas pussaivladads da schliar il conflict; van sche necessari per il sustegn da terzas personas. • san trair a niz ils agids mess a disposiziun da la scola ed acceptar ils instruments per schliar conflicts senza duvrar violenza.
<p>Ir enturn cun la diversidad: Vesair la diversidad sco enritgiment, gidar a purtar l'egualitad</p>	<p>Las scolaras ed ils scolars ...</p> <ul style="list-style-type: none"> • san percepir e chapir ils umans en lur puncts cuminaivels ed en lur differenzas. • san ir enturn cun respect cun umans che han differentas premissas d'emprender u che sa differenzieschan areguard la schlattaina, la colur da la pel, la lingua, la derivanza sociala, la religiun u la furma da viver. • san reflectar l'effect da la lingua e guardan da duvrar - areguard la diversidad - ina lingua da stima e respect. • san identitgar il diever d'ina lingua sprezzanta ed umilianta e n'acceptan betg passivamain ina tala.

Cumpetenzas metodicas (abilitad linguistica, trair a niz infurmaziuns e schliar incumbensas / problems)

Abilitad linguistica:
Sviluppar in vast repertori da furmas d'expressiun linguisticas

Las scolaras ed ils scolars ...

- san identifitgar furmas da l'expressiun linguistica e chapir lur significaziun.
- san exprimer linguisticamain differents fatgs e sa far chapibels envers auters.
- san chapir ed applitgar terms tecnicos e sorts da texts dals differents champs.

Trair a niz infurmaziuns:
Tschertgar, giuditgar, elavurar e preschentar infurmaziuns

Las scolaras ed ils scolars ...

- san tschertgar, collecziunar e cumpilar infurmaziuns che derivan d'observaziuns ed experiments, da l'internet, da cudeschs e gasettas, da texts, tabellas e statisticas, da graficas e maletgs sco era d'enquistas ed intervistas.
- san estructurar e resumir las infurmaziuns collecziunadas e differenziar en quest connex chaussas essenzialas da chaussas irrelevantas.
- san cumparegliar infurmaziuns e stgaffir connexs (pensar cumbinatoric).
- san valitar e giuditgar la qualitat e l'impurtanza da las infurmaziuns collecziunadas e structuradas.
- san preparar ils resultats en differents furmas da preschentaziun, sco mindmaps, rapports, placats u referats, e render enconuschents quests resultats ad auters.

Schliar leziyas/pensums/problems:
Acquistar strategias d'emprender, planisar, realisar e reflectar process d'emprender e da lavur

Las scolaras ed ils scolars ...

- enconuschan strategias d'emprender generalas e specificas dal rom e san trair a niz quellas.
- san examinar e chapir las incumbensas ed ils problems e dumandar en cas da basegn.
- san giuditgar, quant difficil u facil che las incumbensas / las schliaziuns dals problems vegnan ad esser per els.
- san identifitgar musters enconuschents davos in'incumbensa / in problem e deducir da quai ina via da soluziun.
- san identifitgar novas sfidas e skizzar soluziuns creativas.
- san fixar finamiras per las incumbensas e las schliaziuns dals problems e planisar pass da realisaziun.
- san realisar, documentar e reflectar process d'emprender e da lavur.

Furmaziun per in svilup persistent

Idea directiva dal svilup persistent

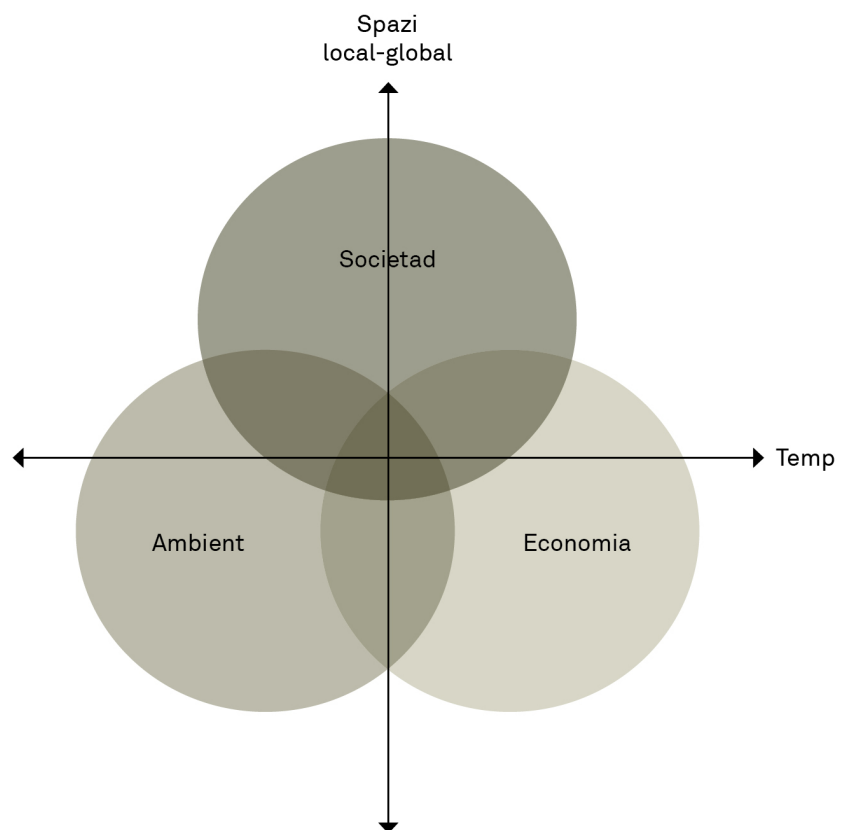
Svilup persistent

In svilup persistent è in'idea directiva per il svilup da la societad. Ella cuntegna la finamira ch'i dovra oz ed en l'avegnir ina societad solidarica ed in bainesser economic per cuntentar ils basegns fundamentals materials ed immaterials da tut ils umans. Per realisar questa idea dovri svilups politics, economics, ecologics, socials e culturalis multifars. Giustia, participaziun politica ed il mantegniment da las basas da viver natirals èn premissas essenzialas per in svilup persistent. In tal svilup na po betg vegnir pensà per in pajais sulet, mabain sto adina era vegnir considerà en in connex global. Co ch'in svilup persistent po vegnir promovì, dependa da las relaziuns economicas, ecologicas, socialas e culturalas respectivadas d'in pajais e sto vegnir negozià en la societad. In svilup persistent po gartegiar mo, sche dunnas ed umens, giuven e vegl pon sa participar als process da decisiun ed a la realisaziun da las decisiuns.

Il svilup persistent vegn savens represchentà cun agid da trais rudels per las finamiras ambient, economia e societad e cumpletta cun las axas dal temp (passà, preschent, futur) e dal spazi (local, global).

- ils process politics, economics, ecologics, socials e culturalis èn colliads in cun l'auter;
- l'agir dad oz ha consequenzas per il futur;
- i existan effects reciprocs tranter l'agir local e l'agir global.

Illustraziun 3: Schema tridimensunal dal svilup persistent



La promoziun d'in svilup persistent è francada en la costituziun federala svizra (Cst.) sco incumbensa da l'agir statal.¹

¹"Ella (la confederaziun svizra) promova la prosperitad comunabla, il svilup durabel, la coesun interna e la varietad culturala dal pajais." (Cst., art. 2 Intent, al. 2)

Furmaziun per in svilup persistent (FSP)

La furmaziun en il senn da las finamiras da furmaziun formuladas (guardar era *Basas*, chapitel *Finamiras da furmaziun*) gioga ina rolla essenziala en la realisaziun da l'idea d'in svilup persistent. Savair leger e scriver, savair s'infurmar, avair in'opiniun e savair integrar quella en il discurs èn premissas necessarias, per che las scolaras ed ils scolars possian sa participar ad in svilup persistent e gidar a concepir quel.

La furmaziun duai gidar ils umans a reflectar davart l'atgna plazza en il mund ed a ponderar, tge ch'in svilup persistent vul dir per la concepziun da l'atgna vita e per la vita en la societad. I sa tracta da sviluppar savida ed abilitads che rendan abels ils umans da chapir connexs, da chattar lur via en la societad sco personas independentas, da surpigliar responsabladad e da sa participar activamain als process da negoziaziun ed als process creativs da la societad ch'èn destinads ad in svilup persistent ecologic, social ed economic.

Las cumpetenzas dals plans d'instrucziun dals roms e dals moduls sco era las cumpetenzas transversalas èn ina contribuziun a la furmaziun per in svilup persistent.

Temas interdisciplinars sut l'idea directiva dal svilup persistent

En il Plan d'instrucziun 21 èn vegnids integrads ils suandants set temas interdisciplinars sut l'idea directiva dal svilup persistent:

- politica, democrazia e dretgs umans,
- ambient natiral e resursas,
- schlattainas ed egualitad,
- sanadad,
- svilup global e pasch,
- identitads culturalas e communicaziun interculturala,
- economia e consum.

La selecziun sa basa d'ina vart sin concepts existents sco l'educaziun da la sanadad, l'emprender global, la pedagogia interculturala, la pedagogia che resguarda tuttas duas schlattainas, la furmaziun politica e l'educaziun da l'ambient. Da l'autra vart suonda ella ils temas-clav da la decada da l'ONU "Furmaziun per in svilup persistent" 2005-2014, las sfidas e mesiras da la strategia "Svilup persistent dal cussegl federal svizzer" (2002, renovà 2008) sco era l'integraziun d'intgins da quests temas interdisciplinars en ils plans d'instrucziun chantunals vertents. Nov è che quests concepts e temas s'orienteschan a l'idea directiva dal svilup persistent.

Ils differents aspects dals set temas interdisciplinars èn vegnids integrads en ils plans d'instrucziun dals roms, en spezial tar il champ natira, uman e societad. Qua sutvart vegnan descritti ils set temas interdisciplinars sin basa da las cumpetenzas dals plans d'instrucziun dals roms. En quests temas vegnan svilupadas la savida e las abilitads era anc suenter il temp da la scola populara. La scola furnescha qua ina contribuziun fundamentala.

Politica, democrazia e dretgs umans

La democrazia ed ils dretgs umans èn valurs fundamentalas da nossa societad e furman - ensemen cun il stadi da dretg - las directivas per la politica. Las scolaras ed ils scolars sa fatschentan cun differentas furmas da la societad, tradiziuns e vistas dal mund, discutan lur origin e lur midadas ed emprendan da chapir connexs istorics, socials e politics. Els s'occupan cun process politics, emprendan da distinguer quels, chapeschan elements da basa da la democrazia ed enconuschan funcziuns fundamentalas d'instituziuns publicas. Els sa fatschentan cun ils dretgs umans, enconuschan lur svilup ed impurtanza ed èn abels da percorscher dischavantatgs e discriminaziuns. Las scolaras ed ils scolars s'engaschan en la cuminanza da scola e gidan a concepir quella. Els emprendan da sa furmar in'atgna opiniun, da far valair agens interess e da represchentar quels cun arguments. Els sa fatschentan cun la relaziun da pussanza e dretg, discutan valurs e normas fundamentalas e s'occupan cun conflicts, cun las raschuns per tals sco era cun

soluziuns pussaivlas.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Etica, religiuns, cuminanza	ERC.2.1.b	ERC.2.2.d	ERC.3.2	ERC.4.4	ERC.5.6
Chant e musica	MU.2.B.1.i				
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.10.1	NUS.10.4	NUS.10.5		
Spazis, temps e societads	STS.2.3.d STS.8.1	STS.3.3 STS.8.2	STS.5.1.b	STS.6.2.c	STS.6.3.a

Ambient natiral e resursas

En il center da quest tema stattan l'ambient natiral cun sia complexitad e diversitad sco era l'occupaziun cun sia impurtanza sco basa da viver per l'uman. Las scholaras ed ils scolars s'acquistan enconuschientschas davart animals e plantas en lur biotops, exploreschan differents sistems ecologics e vesan effects reciprocs. Els vegnan a savair che la natira e l'ambient vegnan nizzegiads, furmads e midads da l'uman. En quest connex sa fatschentan els cun las finamiras, influenzas e consequenzas pussaivlas ch'èn colliadas cun quai. Las scholaras ed ils scolars sa fatschentan cun l'impurtanza da resursas natirals e cun il fatg ch'ellas èn limitadas. Els sa fatschentan cun svilupps da la tecnica e da la scienza natirala e reflecteschan, tge influenza che tals han sin l'uman e l'ambient. Las scholaras ed ils scolars survegnan l'ocasiun da vesair e sentir la natira a moda cumplexiva e da sa fatschentar cun problematicas concretas concernent l'ambient or da lur champ d'experienceschas. A maun da dumondas localas e globalas concernent l'ambient intercureschan els conflicts d'interess e percorschan pussaivladads d'agir per sasezs, ma era per la societad. Las scholaras ed ils scolars daventan abels da reflectar las atgnas modas da sa cumportar, e quai tant areguard in tractament persistent da l'ambient natiral e da sias resursas sco era en vista ad in futur supportabel.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art textil e tecnic	ATT.3.B.1	ATT.3.B.2			
Economia, lavur e tegnaichasa	ELT.3.2				
Etica, religiuns, cuminanza	ERC.4.5				
Moviment e sport	MS.5.1.3h				
Natira e tecnica	NT.1.3	NT.3.3	NT.9.1.c	NT.9.2	NT.9.3
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.2.1 NUS.5.3.c	NUS.2.2 NUS.5.3.f	NUS.2.5.e NUS.6.3.c	NUS.2.6 NUS.8.2	NUS.3.2.b NUS.8.3
Spazis, temps e societads	STS.1.2.d STS.3.1	STS.1.3.c STS.3.3.b	STS.1.4	STS.2.4	STS.2.5

Schlattainas ed egualitad

Il tema è ina contribuziun a la realisaziun da l'egualitad giuridica ed efectiva da las schlattainas en famiglia, scolaziun e lavur. I vegn tractà, co che las schlattainas e las rollas vegnan percepidas en la societad e co ch'ins va enturn cun talas. Tematisada vegn era l'occupaziun cun pussaivladads concepziunalas e cun schanzas da la vita sin basa da la schlattaina. Las scholaras ed ils scolars sa fatschentan en quest connex cun rollas da las schlattainas, stereotips, pregiudizis e clischés en il mintgadi ed en il mund da lavur. Els reflecteschan l'impurtanza da la schlattaina e da las rollas areguard la furmaziun e la professiun, ma era areguard ina relaziun, la sexualitad e la lavur da famiglia. Els chapeschan atgnadads e differenzas culturalas e reflecteschan davart lur agens maletgs ed ideas. Las scholaras ed ils scolars sa fatschentan cun preschentaziuns da las rollas d'umens e da dunnas en las medias ed intercureschan il diever da la lingua en dumondas concernent las schlattainas ed en la comunicaziun. Els s'occupan cun facturs e situaziuns che favuriseschan discriminaziuns e violaziuns u abus, ed els san co ch'els pon sa defender cunter talas situaziuns.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Tudestg	DR.5.A.1		
Etica, religiuns, cuminanza	ERC.5.2	ERC.5.3	
Natira e tecnica	NT.7.3		
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.1.6	NUS.11.1.d	NUS.6.1.d

Sanadad

La sanadad cumpiglia il bainesser fisic, psychic e social da l'uman. Las scholaras ed ils scolars emperndan pli e pli da surpigliar responsabladad per lur bainesser e lur sanadad. Per quest intent s'acquistan els savida davart il corp uman, davart ses funcziunament e davart facturs fitg differents ch'influenzeschan il bainesser e la sanadad. Latiers tutgan secturs sco nutriment, moviment, sanadad psychica, rait socialas, sexualitad, partenadi, dependenza e violenza. Las scholaras ed ils scolars sa fatschentan cun malsogna, ristgas per la sanadad ed accidents e san distinguer influenzas multifaras sin la sanadad. Els discutan ed emprovan pussaivladads d'agir e disas che mantegnan e promovon la sanadad ed il bainesser. Latiers tutgan il diever da resursas en la rait sociala, enconuschientschas davart in cumportament da mangiar e da moviment saun, igiena, moviment segir en il traffic, giudicament da privels en connex cun eveniments da la natira e cun la concepziun dal temp liber sco era ir enturn correctamain cun maschinas e materials.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art textil e tecnic	ATT.2.B.1.5a	ATT.2.E.1	ATT.3.B.4		
Economia, lavur e tegnairchasa	ELT.4.1				
Etica, religiuns, cuminanza	ERC.1.1	ERC.5.1			
Moviment e sport	MS.1.A.1	MS.2.A.1	MS.4.C.1	MS.5.1	MS.6.C.1
Chant e musica	MU.2.C.1.2a	MU.2.C.1.2b			
Natira e tecnica	NT.1.3.a	NT.6.2.b	NT.7.2.c	NT.7.4	
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.1.2.f	NUS.1.2	NUS.1.3	NUS.3.3.b	NUS.4.2.b
	NUS.4.2.e	NUS.4.4.2b	NUS.4.4.2e	NUS.8.5.b	NUS.8.5.g

Svilup global e pasch

Entaifer la tematica "svilup global e pasch" vegnan tractadas dumondas davart connexs, situaziuns d'interess, conflicts e potenzials che pertutgan l'entir mund. Tematisadas vegnan sfidas socialas sco pasch, bainstanza e giustia. Plinavant vegnan messas en dumonda infurmaziuns e posiziuns areguard ils interess e la vardavladad. Las scholaras ed ils scolars s'occupan cun modas e spazis da viver sco era cun structuradas e moviments da la populaziun en differentas religiuns mundialas ed èn abels da percepir connexs e dependenzas. Els intercureschan differenzas en las cundiziuns e modas da viver dals umans, reflecteschan davart vistas ed interpretaziuns dal mund e sa fatschentan cun dinamicas che resultan qua tras, sco conflicts d'interess economics e politics, povradad, moviments da migraziun e conflicts armads.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Etica, religiuns, cuminanza	ERC.1.2.d	ERC.4.5	ERC.5.6		
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.7.4				
Spazis, temps e societads	STS.2.1	STS.2.2	STS.6.3.b	STS.6.3.c	

Identitads culturalas e comunicaziun interculturala

Il tema "identitads culturalas e comunicaziun interculturala" tematisescha maletgs culturalas da sasez sco era tratgs cuminaivels e differenzas. Las scholaras ed ils scolars sa scuntran cun umans e products da differentas culturas e sa fatschentan cun caracteristicas tipicas en il mintgadi. Els s'occupan cun litteratura, musica ed art figurativ or da differentes temps e diversas culturas e vesan particularitads, tratgs cuminaivels e differenzas. Las scholaras ed ils scolars cumpareglian modas da viver d'umans da differentas culturas e vesan la lingua sco part impurtanta da la cultura e da l'identitad. Els intercureschan situaziuns socialas or da differentas perspectives, sa fatschentan cun atgnas ideas ed emperndan dad ir enturn cun respect cun las differentas modas da viver, tradiziuns e vistas dal mund. Els s'acquistan savida davart la diversitad culturala da la Svizra e davart sias midadas en il decurs dal temp.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.3.A.1				
Tudestg	DR.5.A.1	DR.6.B.1			
Etica, religiuns, cuminanza	ERC.2.1	ERC.3.1	ERC.4.1	ERC.4.2	ERC.4.3
	ERC.4.4	ERC.5.5			

Englais	LE2GR.6.B.1	LE2GR.6.C.1			
Chant e musica	MU.1.C.1.f	MU.2.B.1			
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.11.1.d	NUS.12.5	NUS.7.1	NUS.7.2	NUS.7.4
Spazis, temps e societads	STS.5.3.c	STS.6.1.a	STS.7.1.c		

Economia e consum

L'economia ed il consum èn colliads stretgamain in cun l'auter. Sin basa da las experientschas da las scholaras e dals scolars vegnan tematisads differents aspects da l'economia e dal consum sco era lur effects reciprocs.

Las scholaras ed ils scolars exploreschan ils munds da produczion e da lavur ed emprendan d'enconuscher reglas e process economics. Els s'acquistan enconuschientschas davart la derivanza, la produczion ed il consum da bains sco era davart il metter a disposiziun prestaziuns da servetsch. Els analiseschan lur impurtanza per l'economia, l'ambient e la societad. Els sa fatschentan cun applicaziuns tecnicas e cun applicaziuns da las ciencias natiralas en il mund da lavur ed en la vita privata e reflecteschon davart lur niz e lur impurtanza. A maun da quests temas discutan els dumondas davart la globalisaziun e reflecteschon davart l'influenza da tala sin situaziuns da lavur e da vita. Las scholaras ed ils scolars s'occupan cun il consum e cun la concepziun dal consum sco era cun facturs d'influenza pussaivels. Els san motivar decisiuns da consum e reflecteschon lur cumportament da consum en vista ad in tractament persistent da las resursas. Las scholaras ed ils scolars s'occupan cun il tema "nutriment" en quai che riguarda aspects da la sanadad, da l'ecologia e da l'economica en il mintgadi, ma era sco sfida globala.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art textil e tecnic	ATT.3.B.3				
Economia, lavur e tegnairchasa	ELT.1.3 ELT.4.5	ELT.2.1	ELT.3.1	ELT.3.3	ELT.4.3
Natira e tecnica	NT.1.3.a	NT.1.3.b	NT.1.3.c		
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.6.1	NUS.6.2	NUS.6.4.f	NUS.6.5	
Spazis, temps e societads	STS.1.4.e	STS.2.5	STS.3.2	STS.5.2	

Realisaziun en l'instrucziun

Principis didactics

Per planisar e realisar l'instrucziun sa referind al svilup persistent vegni recumandà da s'orientar als suandants principis didactics: orientaziun al futur, emprender entretschant e participaziun. En la suandanta tabella vegnan explitgads quests principis:

Tabella 1: Principis didactics

Princip didactic	Explicaziun
Orientaziun al futur	Las scholaras ed ils scolars s'occupan sin basa d'in tema specific cun agens plans dal futur e cun tals dals auters. Els mettan en dumonda la realisabladad da quests plans dal futur e sviluppan visius communablas dal futur.
Emprender entretschant	Il princip didactic da l'emprender entretschant cumpiglia dus aspects: Primo vegnan contemplads ils cuntegns da l'instrucziun or da pliras perspectivas professunalas. Secundo vegnan questas perspectivas colliadas explicitamain e tenor instrucziun cun in object da l'instrucziun. Uschia vegnan applitgads intenziunadamain savida, metodas e concepts da differents champs e roms. La colliaziun da las suandantas trais dimensiuns correspunda al princip da persistenza (guardar er illustraziun 3): <ul style="list-style-type: none"> • entretschament da la dimensiun politica, economica, ecologica, sociala e culturala; • entretschament dal temp passà, preschent e futur; • entretschament da fatgs locals e globals.
Participaziun	L'instrucziun vegn concepida uschia, che las scholaras ed ils scolars pon influenzer tschertas decisiuns. Els sa participeschan als process democratics da negoziaziun e da realisaziun e gidan a portar las consequenzas da questas decisiuns.

Avischinaziun interdisciplinara

Sco blers problems complexs dal mintgadi pon ils temas dal svilup persistent darar vegnir attribuids ad in singul champ. La gronda part dals temas ha ina dimensiun politica, economica, ecologica, sociala e culturala, ha in'istorgia e renviescha al futur, tant en il context local sco era global. Per chapir la complexitad dal mund cun ses entretschaments e connexs èsi necessari da sviluppar differentas cumpetenzas dal rom e cumpetenzas transversalas.

Furmas da l'instrucziun interdisciplinara servan a render visibla la multifariadad d'in tema complex ed a render chapibels connexs ed effects reciprocs. Las differentas perspectivas dals champs sin in tema pon mussar ch'ils puntgs da vista dals roms represchentan savens mo ina part da la realitad. Las scholaras ed ils scolars emprendan che betg mo in puntg da vista n'è correct u adequat. Els emprendan da percepir ils cunfins dals puntgs da vista e dad ir enturn a moda constructiva cun tals (p.ex. en cas da dumondas davart il consum, ils dretgs umans u l'energia).

En la preparaziun da l'instrucziun vegnan tschernids ed elavurads or dals differents aspects d'in tema quels aspects ch'èn relevants tenor criteris dal rom e criteris pragmatics per chapir ina chausa e per schliar il problem. Ils cuntegns da differents champs servan sco elements constitutivs.

Tut tenor il ciclus e la furma organisatorica ston las differentas personas d'instrucziun s'arranschar ina cun l'autra. Instruments zunt adattads èn temas annuals, emnas u dis tematics, instrucziun d'epocas, lavurs da project, instrucziun da lavuratori, scenaris d'emprender e.u.v. L'emprender interdisciplinar è dentant era pussaivel en mintga altra furma d'instrucziun.

Criteris per tscherner ils temas

Per tscherner ils temas da l'instrucziun fai senn da sa basar sin ina problematica da la societad, sin in'actualitad u sin in'experiencescha dal mintgadi da las scholaras e dals scolars e da s'orientar als suandants criteris:

- Pon ins mussar ina relaziun tranter circumstanças e process locals e globals?
- Èsi pussaivel da reflectar davart svilups futurs?

- Sa laschan consequenzas dal passà e dal preschent tematisar per generaziuns futuras?
- Po vegnir mussada a maun dal tema la dimensiun politica, ecologica, economica, sociala e culturala?
- Èsi pussaivel da sa fatschentar a moda critica cun tenutas da valurs?
- Pon vegnir mussads ils interess opposts e congruents da singuls acturs?
- Èsi pussaivel da tematisar inegalitad e pussanza?

Renviament a la FSP

Cun il renviament a la FSP vegnan marcads cumpetenzas e stgalims da cumpetenzas ch'èn spezialmain adattads per instruir sut l'idea directiva dal svilup persistent. Als temas interdisciplinars "segirezza en il traffic" e "cultura e scola" na datti nagins renviaments.

Puncts centrals dal 1. ciclus

Introducziun

Il Plan d'instrucziun 21 è concepì sco plan d'instrucziun dals singuls roms. El mussa, co che las cumpetenzas vegnan svilupadas durant l'entir temp da scola - da la scolina fin a la fin da la scola populara. Da nov vegn l'acquist da cumpetenzas pia era structurà e descrit per la scolina tenor champs.

En il 1. ciclus s'orientescha l'instrucziun però fermamain al svilup dals uffants. Cunzunt al cumenzament vegn l'instrucziun organisada e concepida a moda interdisciplinara. Per tegnair quint da questa orientaziun èn las explicaziuns davart il 1. ciclus pli detagliadas en quest lieu. Ellas mettan il focus sin il 1. ciclus sco unitad, sa basan sin il svilup da l'uffant e descrivan, co che l'orientaziun al svilup sa mida plaun a plaun ad in emprender tenor roms. En la segunda part dal suandant chapitel vegnan skizzads e descritti nov access orientads al svilup per il Plan d'instrucziun 21. Quests access mettan en il center il svilup e l'emprender da l'uffant. Els gidan las personas d'instrucziun a chattar in access al Plan d'instrucziun 21 e construeschan ina punt tranter la perspectiva da svilup e la structura dals roms dal Plan d'instrucziun.

Entrada

Cur che l'uffant entra en scolina, cumenza sia carriera da furmaziun en la scola populara. L'uffant vegn recepi en il context social da la scola ed introduci en il mund da l'emprender en scola. Intgins uffants han gia visità avant ina gruppa da gieu u ina canorta ed èn gia disads dad esser ensemen cun uffants da la medema vegliadetgna e dad esser separads dals geniturs e da las personas responsablas per lur educaziun. Auters uffants bandunan per l'emprima giada regularmain e durant in temp pli lung ils conturns famigliars. A tut ils uffants s'avra en la scolina in nov spazi da vita, da gieu e d'experiencias. La scolina als maina en in ambient social extendi cun novas incumbensas e sfidas.

Premissas individualas

Ils process da svilup e d'emprender dependan da las premissas individualas da l'uffant sco era dals impuls e dal sustegn ch'el survegn. Entrond en il 1. ciclus sa differenzieschan ils uffants grondamain areguard lur savida, lur abilitads, lur prontezzas, posiziuns e tenutas sco era areguard lur stadi da svilup individual e lur premissas linguisticas. Partind da questa eterogenitad è la finamira quella da svegliar e da promover il svilup e l'emprender da tut ils uffants. Tut ils uffants duain pudair sviluppar lur potenzial il meglier pussaivel.

Giugar ed emprender

Cur che uffants giogan, emprendan els era a medem temp. Uffants pli giuven emprendan cun observar, imitar, sa participar, crear u cun discurrer. Lur activitads vegnan manadas en emprima lingia da lur interess e da la motivaziun d'empruvar e d'extender las atgnas abilitads. Cun giugar pon blers uffants s'approfondar durant in lung temp en in'incumbensa u en ina rolla, esser fitg concentrads e s'acquistar savida specifica. Per ils uffants èn giugar ed emprender in'unitad.

Durant il 1. ciclus sa mida il pensar e l'emprender dals uffants. Els daventan pli e pli abels da drizzar lur atenziun era sin cuntegns didactics che vegnan prescrits da dadora e d'emprender a moda pli sistematica. Lur memoria da lavur daventa pli effizienta ed els extendan lur cumpetenzas linguisticas e lur savida. La fidanza en las atgnas abilitads (persvasiuns subjectivas areguard las cumpetenzas) sa mida medemamain ed ils uffants emprendan da giuditgar sasezs e lur abilitads. Partind da l'emprender tenor interess en situaziuns dal mintgadi e da gieu, ch'era manà dals interess, daventan ils uffants pli e pli abels dad ir enturn cun incumbensas ed incaricas prescrittas e cun l'orientaziun specifica.

Acquistar las tecnicas culturalas

En il decurs dal 1. ciclus cumenzan ils uffants a s'occupar cun in emprender che s'orientescha a la scola e s'acquistan las basas da las tecnicas culturalas. En il sector linguistic vegn lavurà al cumenzament cun cleras finamiras vi dal diever precis da la lingua a bucca, vi da la conscienza fonologica e vi da l'extensiun dal vocabulari. Uschia vegn preparà e sustegni l'acquist da cumpetenzas da leger e da

scriver.

Davos prestaziuns matematicas sa chatta ina savida preliminara che sa referescha a quantitads ed a cifras resp. la chapientscha da connexs correspundents. Quai è ina premissa necessaria per ch'ils uffants emprendian da remplazzar strategias da dumbrar tras operaziuns e strategias da far quints pli effizientas.

Indicaziuns pli detagliadas davart l'acquist da las tecnicas culturalas sa chattan en ils plans d'instrucziun dals singuls roms.

Gieu liber

Differentas furmas da gieu èn ina part impurtanta da la pratica d'instrucziun, cunzunt al cumenzament dal 1. ciclus. En spezial il gieu liber è in champ d'emprender central e complex ch'integrescha, stimulescha e provoquescha process emoziunals, socials e cognitivs. En il gieu liber pon uffants tscherner, iniziar e concepir lur activitads ed uschia far experientschas cun independenza. L'activitad emoziunala, sociala e cognitiva ch'els demussan è gronda e multifara.

Accompagnament dal gieu e da l'emprender

Las personas d'instrucziun concepescan purschidas da gieu ed ambients d'emprender a l'intern ed al liber, structureschan il temp ed ils process, introduceschan differentas furmas da gieu e furmas socialas sco era divers cuntegn e temas e mettan a disposiziun las materialias correspundentas. En l'instrucziun dattan ellas in sustegn proactiv e cun cleras finamiras, e cun agid da stimulaziuns ed adattaziuns da situaziuns da gieu e d'emprender inizieschan ellas ils proxims pass da svilup. Ellas encuraschan ils uffants e mussan ad els da prender per mauns novas situaziuns e sfidas che correspundan a lur stadi da svilup e d'emprender. Observond cun cleras finamiras quai che vegn giugà ed emprendì, registreschan las personas d'instrucziun il stadi da svilup e d'emprender actual dals uffants.

En sequenzas manadas resorta la direcziun directamain da las personas d'instrucziun. Ellas introduceschan per exempel in tema, in'incumbensa concepziunala u in gieu cun chant u raquantan in'istorgia. En sequenzas avertas prendan las personas d'instrucziun indirectamain influenza, tras quai ch'ellas intervegnan en il gieu liber tut tenor il basegn e la situaziun, sa participeschan al gieu, fan propostas, tschentan dumondas utilas u encuraschan ils uffants, per uschia manar a novas furmas da gieu captivantas.

Material da giugar ed ambients d'emprender

Il material da giugar ed ils ambients d'emprender sa refereschan als interess ch'èn gia avant maun tar ils uffants. Els servan dentant era a svegliar mirveglias ed a generar novs interess. Els cuntengan la pussaivladad d'explorar e d'experimentar ed èn orientads a las cumpetenzas formuladas en il Plan d'instrucziun.

En ils locals interns stattan a disposiziun als uffants gieus ed ambients d'emprender da differentas concepziuns: locals per gieus da rollas e per inscenaziuns, chantuns da perscrutaziun, chantuns da construcziun, locals da malegiar e da moviment, chantuns da gieu e da cudeschs per sfidas matematicas, strategicas e linguisticas e.u.v. Sin l'areal da scola al liber vegnan medemamain dads impuls per differentas activitads. Sco cumplettaziun sa porschan spazis al liber - sco plazzas en il guaud, prads, auals, plazzas da gieu e da sport en la proxima vischinanza - sco lieus d'emprender ideals per far experientschas e per megliar la percepziun.

Cumpetenzas transversalas

En il 1. ciclus exista ina colliaziun spezialmain stretga tranter las cumpetenzas dal rom e las cumpetenzas transversalas sco era lur promoziun, perquai ch'il svilup e l'emprender èn - tipicamain per la vegliadetgna - datiers in da l'auter. Pervia da quai cuntengan ils access orientads al svilup per il Plan d'instrucziun 21, che vegnan preschentads qua sutvart, numerus aspects da cumpetenzas transversalas. (Guardar era *Basas*, chapitel *Cumpetenzas transversalas*.)

Access orientads al svilup per il Plan d'instrucziun 21

Orientaziun al svilup ed orientaziun al rom

Al cumenzament dal 1. ciclus vegn l'instrucziun organisada e concepida principalmain a moda interdisciplinara. Il Plan d'instrucziun 21 porscha perquai nov access orientads al svilup che servan sco agid da lectura e che faciliteschan a las persunas d'instrucziun l'access als plans d'instrucziun dals roms. Quests access orientads al svilup construeschan ina punt tranter la perspectiva da svilup e la structura dals roms dal Plan d'instrucziun e faciliteschan a las persunas d'instrucziun la planisaziun da l'instrucziun interdisciplinara.

Illustraziun 4: Access orientads al svilup e roms dal Plan d'instrucziun 21



En il decurs dal 1. ciclus sa sposta l'accent da l'emprender davent da la perspectiva da svilup vi a l'emprender en ils singuls roms. Ils cuntegns specifics dal rom daventan pli e pli impurtants. En la pratica d'instrucziun sa laschan l'avischinaziun orientada al svilup e l'avischinaziun orientada al rom colliar, variar e cumbinar en diversas modas. Tuttas duas avischinaziuns restan colliadas ina cun l'autra.

Renviaments sco puncts als plans d'instrucziun dals roms

Ils access orientads al svilup èn colliads cun ils plans d'instrucziun dals roms sur renviaments. Cun ils renviaments vegnan designadas cumpetenzas resp. emprims stgalims dal svilup da las cumpetenzas ch'èn spezialmain adattads per in'instrucziun interdisciplinara sut ina perspectiva da svilup. Renviaments pussibiliteschan a las persunas d'instrucziun da dar in sguard sin il Plan d'instrucziun ord vista da la perspectiva da svilup correspondent e servan sco agid d'orientaziun per preparar, realisar ed evaluar l'instrucziun.

Qua sutvart vegnan descrits ils singuls access orientads al svilup en vista al svilup da l'uffant.

Corp, sanadad e motorica (1)

Uffants vesan lur corp sco center e scuvran il mund tras lur agir. Pussaivladads multifaras da sa mover sustegnan lur saun svilup fisic e psichic. Mattas e mats

- èn activs, emprovan ed exerciteschan differentas furmas da moviment;
- perfecziuneschan lur pussaivladads da moviment e lur abilitads motoricas;
- exerciteschan lur abilitads coordinativas;
- espriman sentiments cun lur corp;
- emprendan da concepir e da represchentar temas cun il corp;
- cumenzan ad ir enturn cun fermezzas e cun cunfins corporals;
- emprendan d'agir cun precauziun;
- sviluppan confidenza en sasezs ed han curaschi;
- cumenzan a mesirar lur prestaziuns corporalas cun auters.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.2.C.1	AF.2.D.1			
Art textil e tecnic	ATT.2.D.1				
Moviment e sport	MS.1.A.1	MS.1.B.1	MS.2.A.1	MS.4.B.1	MS.5.1
	MS.6.A.1				

Chant e musica	MU.1.B.1	MU.3.B.1	MU.3.C.1	MU.5.B.1
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.1.2	NUS.1.4	NUS.4.1	

Percepziun (2)

Sur la percepziun entran uffants en contact cun sasezs e cun lur mund real. Els percepeschan sasezs, lur corp, ils conumans e l'ambient sur ils differents senns. Els vesan, audan, savuran, gustan e sentan. Tut ils secturs èn colliads stretgmain in cun l'auter. Ils uffants

- empredan d'enconuscher lur mund exterior sur la percepziun d'objects, da situaziuns e da process;
- percepeschan lur corp areguard il temp ed il spazi e sur l'interacziun cun lur ambient;
- perscruteschan il mund intern sur sentiments, reflexiuns, regurdientschas ed imaginaziuns;
- percorschan las impressiuns sensualas ch'èn relevantas per la situaziun actuala;
- empredan da descriver e da cumparegliar percepziuns;
- focusseschan lur atenziun ed exerciteschan d'observar exactamain;
- sviluppan tras experientscha in champ da noziuns correspondentas.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.1.A.1	AF.1.A.2	
Art textil e tecnic	ATT.1.A.1	ATT.2.C.1	
Moviment e sport	MS.2.B.1	MS.3.A.1	MS.3.C.1
Chant e musica	MU.1.A.1	MU.2.A.1	MU.3.A.1
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.1.2	NUS.3.3	NUS.4.2

Orientaziun temporal (3)

Uffants ston empredar da stimar la durada dal temp, da planisar il temp e d'applitgar las resursas temporalas tenor las finamiras, perquai che l'uman n'ha nagin senn da temp da naschientscha ennà e perquai ch'il temp è in construct social. Tschiffar il temp è in process lung e complex. Uffants empredan d'enconuscher e da giuditar il temp tras stimulaziuns multifaras. Els

- sclereschan noziuns dal temp (p.ex. damaun u stersas);
- furman retschas e glistas;
- din si ils dis da l'emna ed ils mais;
- reflecteschan structuradas dal di che restan tuttina e che varieschan (ritmisaziun);
- festiveschan puncts marcants en il decurs da l'onn (anniversaris ed autras festas);
- represchantan il temp en furma grafica (ura, mais, onn ecclesiastic);
- s'imageschan successiuns d'acziuns, realiseschan quellas e reflecteschan davart ellas;
- stiman e mesiran quant ditg che acziuns duran.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.3.A.1	
Art textil e tecnic	ATT.3.A.1	
Matematica	MA.3.A.2	
Chant e musica	MU.6.A.1	
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.9.1	NUS.9.3

Orientaziun en il spazi (4)

Sur experientschas sviluppan uffants in'imaginaziun cognitiva da lur ambient pli stretg e pli vast, quai che permetta ad els da s'orientar. Tras experientschas multifaras en spazis s'acquistan uffants abilitads fundamentalas d'orientaziun. Mattas e mats

- exploreschan lur spazi da viver (conturns dal lieu nua ch'els abitan, areal da la chasa da scola, via a scola);
- empredan d'enconuscher differentas utilisaziuns da spazis (spazis a l'intern, spazis al liber);
- san distinguer caracteristicas, connexs e funcziuns dal spazis;
- dissegnan e descrivan spazis da lur mund real e da lur fantasia;
- legian e chapeschan preschentaziuns simplas da spazis (p.ex. plans, skizzas,

fotografias).

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Matematica	MA.2.A.2	MA.2.B.1	MA.2.C.3
Moviment e sport	MS.1.A.1	MS.3.A.1	
Chant e musica	MU.5.A.1	MU.6.A.1	
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.8.4	NUS.8.5	

Connexs e regularitads (5)

Uffants s'interessan da natira enà per il mund. Els sviluppan baud atgnas ideas davart la natira inanimada e viva sco era davart relaziuns umanas. Els vegnan intimads d'inziar sezs lur agir, survegnan l'ocasiun da giugar ed explorar individualmain e cuminaivlamain e barattan lur observaziuns ed experientschas en discurs. Tras l'agir inizià sez, cun giugar ed explorar individualmain e cuminaivlamain sco era en discurs

- s'occupan ils uffants cun connexs e cun regularitads causalas;
- sviluppan els noziuns e concepts ch'els dovrán ed applitgeschan en il mintgadi;
- reflecteschan uffants davart lur imaginaziuns e sviluppan vinavant quellas, inspirads tras dumondas sco *pertge è quai uschia? u a tge serva quai?*;
- differenzieschan els lur maletg dal mund.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.3.B.1				
Art textil e tecnic	ATT.1.A.1	ATT.3.A.2	ATT.3.B.2		
Matematica	MA.1.A.3	MA.1.A.4	MA.1.B.3	MA.2.A.3	
Chant e musica	MU.1.C.1	MU.2.B.1	MU.4.C.1	MU.6.B.1	
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.2.2	NUS.3.2	NUS.3.4	NUS.4.3	NUS.4.5
	NUS.5.2	NUS.7.4			

Fantasia e creativitat (6)

Tar uffants èn process creativs en emprima lingia nunstructurads, mo per part sapientivs e spontans. Ils uffants reageschan sin percepziuns internas ed externas tras quai ch'els interpreteschan quellas e mettan ellas en in connex cun lur imaginaziuns e lur savida. Sch'in uffant ha blera fantasia, dispona el d'ina gronda varietad da maletgs interns e d'imaginaziuns. Libertad d'agir, impuls e sustegn sveglian furmas d'expressiun creativas. In'impurtanza speziala ha la creativitat là, nua che mattas e mats

- giogan libramain;
- emprovan pussaivladads da represchentar eveniments ed imaginaziuns;
- sa fatschentan activamain ed independentamain cun l'ambient;
- s'imageschan da nov e sviluppan vinavant chaussas percepidas;
- sviluppan puntgs da vista e soluziuns nunusitadas.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.2.A.1	AF.2.A.2			
Art textil e tecnic	ATT.2.A.1	ATT.2.B.1			
Matematica	MA.1.C.1	MA.2.C.1	MA.3.B.2		
Moviment e sport	MS.3.B.1				
Chant e musica	MU.1.B.1	MU.3.B.1	MU.4.B.1	MU.5.A.1	MU.5.B.1
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.9.3				

Emprender e reflexiun (7)

En il decurs da lur svilup amplifitgeschan uffants las atgnas pussaivladads d'emprender: Els sa laschan en sin differents temas, acceptan impuls ed incumbensas, perscruteschan, exploreschan, exerciteschan, observan, cumpareglian, ordineschan, imiteschan, applitgeschan, examineschan, supponan, interpreteschan e.u.v. Bler da quai ha lieu en in'occupaziun ludica che vegn cumpletada successivamain cun furmas d'emprender sistematicas. En il 1. ciclus giogan cunzunt l'emprender tras observar ed imitar ed il mussar e far suenter (emprender tenor model) ina rolla centrala. Uschia emprendan uffants da personas creschidas ed a moda exprimida era in da l'auter ed in cun l'auter.

En la reflexiun vegnan acziuns, maletgs, lingua, simbols e patratgs mess en connex

in cun l'auter per arrivar a scleriment, urden e survista. Ils uffants amplifitgeschan lur abilitads reflexivas tranter auter cun

- reflectar davart activitads e finamiras socialas e che sa refereschan ad ina chaussa;
- cumparegliar chaussas novas cun chaussas enconuschentas;
- planisar lur agir ed emprender e drizzar lur atenziun sin il cuntanscher finamiras;
- elavurar in'experientscha concreta resp. in'observaziun cun agid d'in dissegnu da la lingua;
- discutir differentas preschentaziuns d'in cuntegn didactic u d'in proceder.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.2.B.1	AF.2.C.1			
Art textil e tecnic	ATT.1.B.1	ATT.2.A.3	ATT.2.E.1		
Matematica	MA.1.B.2	MA.1.C.2	MA.3.A.1		
Moviment e sport	MS.2.A.1	MS.6.C.1			
Chant e musica	MU.2.B.1	MU.2.C.1			
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.1.6 NUS.8.1	NUS.11.2	NUS.3.1	NUS.4.4	NUS.6.1

Lingua e communicaziun (8)

Tras la lingua s'avra e sa declera als uffants il mund, tras quai ch'els expriman cun plects lur experientschas e sentiments. La lingua gioga ina rolla fundamentala per il svilup dal pensar, la concepziun da contacts socials, la schliaziun da problems e l'acquist da competenzas metodicas e da strategias. Per s'exprimer tiran uffants a niz in spectrum fitg vast da meds linguistics e da communicaziun. Mattas e mats

- èn dumandads da s'exprimer en ina gruppa gronda;
- concepeschon situaziuns multifaras da discurren sco cunvegns, decleraziuns e motivaziuns, raquintaziuns, descripziuns, preschentaziuns, aventuras, istorgias e situaziuns da gieu;
- engrondeschan lur vocabulari ed amplifitgeschan lur pussaivladads d'expressiun;
- chattan ulteriuras furmas d'expressiun tras la musica, tras activitads expressivas e tras il moviment.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.1.A.2	AF.1.B.1			
Art textil e tecnic	ATT.1.B.2				
Matematica	MA.1.B.1	MA.3.C.2			
Moviment e sport	MS.3.B.1				
Chant e musica	MU.1.C.1	MU.5.C.1			
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.10.2	NUS.11.3	NUS.12.2	NUS.7.2	NUS.8.2

Indipendenza ed agir social (9)

Uffants en il 1. ciclus vesan sasezs sco personas independentas ch'exploreschan il mund, surpiglian iniziativa, schlian independentamain incumbensas, sviluppan fermezzas e differenzieschan il giudicament da sasez. A medem temp fan els l'experientscha da vegnir integrads en ina gruppa pli gronda d'uffants da la medema vegliadetgna, emprendan d'enconuscher differentas relaziuns ed emprendan da concepìr quellas. Els emprendan da resguardar ils interess e giavischs d'auters uffants, da cooperar e da schliar conflicts cun e senza sustegn. Ils uffants

- sviluppan confidenza en las atgnas abilitads ed ils agens inschigns e san giuditgar tals;
- surpiglian pli e pli responsabladad per l'agen agir;
- emprendan d'integrar ponderaziuns d'auters en l'agen pensar (surpigliar in'otra perspectiva);
- emprendan da far valair u da metter enavos lur basegns en la gruppa tut tenor la situaziun;
- èn abels da suspender giavischs da curta vista e da perseguitar giavischs da vista pli lunga;
- exerciteschan da regular las atgnas emoziuns;
- extendan l'atgna toleranza da frustraiziun.

Exempels per connexs cun ils plans d'instrucziun dals roms:

Art figurativ	AF.1.A.3			
Matematica	MA.2.B.2	MA.3.B.1		
Moviment e sport	MS.4.A.1	MS.4.C.1		
Chant e musica	MU.1.A.1	MU.3.A.1	MU.4.A.1	
Natira, uman e societad (1./2. ciclus)	NUS.10.1	NUS.10.2	NUS.10.4	NUS.10.5

Puncts centrals dal 2. e 3. ciclus

2. ciclus

L'instrucziun en il 2. ciclus sa basa sin quai ch'è vegnì acquistà fin lura; las cumpetenzas dal rom e las cumpetenzas transversalas vegnan approfondadas ed extendidas. Las tecnicas culturalas leger, scriver e far quints vegnan exercitadas, extendidas e consolidadas vinavant. Cun agid da temas autentics exploreschan, retschertgan e perscruteschan las scolaras ed ils scolars l'ambient e s'acquistan invistas pli profundas. Areguard ils puncts centrals s'orientescha l'instrucziun als roms, ma l'instrucziun interdisciplinara e projects correspondent han lieu era vinavant.

Las cumpetenzas per l'emprender systematic vegnan svilupadas ed extendidas cuntinuadamain, ed il svilup dal pensar concret al pensar abstract vegn promovì. A las scolaras ed als scolars vegni mussà da reflectar davart lur emprender e lavurar e da diriger l'emprender e lavurar a moda pli e pli independenta e cun dapli atgna responsabladad. L'occupaziun cun sasezs e cun auters umans sco era l'emprender en gruppas furman elements impurtants da l'instrucziun.

En questa fasa da l'emprender e da la vita extendan las scolaras ed ils scolars lur radius d'acziun. Els etableschan contacts socials ordaifer lur famiglia ed ordaifer lur conturns.

A la fin dal 2. ciclus ha lieu la midada al 3. ciclus. Quai suenter la procedura d'admissiun, nua che la prestaziun da las scolaras e dals scolars en scola vegn stimada e giuditgada.

3. ciclus

L'emprender elementar dal 1. e 2. ciclus vegn cuntinuà en il 3. ciclus. Enconuschientschas, abilitads ed inschigns vegnan approfondads ed extendids en l'instrucziun specifica dal rom. Il pensar ed emprender abstrahant daventa pli impurtant pervia dal svilup general e cognitiv da las scolaras e dals scolars, senza ch'i vegnia smess cun l'emprender a maun d'acziuns e situaziuns concretas. Cumpetenzas transversalas vegnan exercitadas cuntinuadamain ed a moda pli profunda. Tenutas e posiziuns vegnan reflectadas, uschia che las scolaras ed ils scolars daventan pli e pli abels d'emprender a moda independenta ed en atgna responsabladad.

Il 3. ciclus cumpiglia il stgalim secundar I che sa divida en la scola reala e secundara². El dura trais onns. Il purtader da scola dal stgalim secundar I po manar la scola reala e secundara tenor differents models cooperativs. Directivas departamentalas reglan l'organisaziun e la permeabilitad. Las pussaivladads curricularas d'elecziun e da concepziun da las scolaras e dals scolars s'augmentan.

Scuvrir ed enconuscher ils agens talents ed interess e las atgnas preferenzas furma in punct central en vista a l'ulteriura via da furmaziun. Las scolaras ed ils scolars vegnan preparads per la midada al stgalim secundar II sco era accumpagnads e sustegnids en la tscherna da lur professiun ed en la planisaziun da lur carriera.

En questa fasa da la vita datti midadas impurtantas tar las scolaras ed ils scolars, tant en regard corporal sco era emoziunal e social. L'occupaziun cun sasezs è in tema central e l'appartegnientscha ad ina gruppa daventa ina chausa impurtanta. Ils giuvenils s'orienteschan pli fitg als peers, sa distatgan plaun a plaun da la chasa dals geniturs e tschertgan dapli independenza.

²Infurmaziuns davart il diever da las differentas structuradas da scola sin il stgalim secundar I èn da chattar en la *Survista* dal Plan d'instrucziun 21.